

فهرست مطالب

مقدمه.....	۲
پول شویی چیست؟.....	۳
مراحل پول شویی.....	۶
- مراحل عملیات پول شویی.....	۱۰
آمار مربوط به پول شویی.....	۱۵
پول های کثیف.....	۱۷
ایران و پول شویی.....	۱۷
آمارهایی از پولشویی.....	۱۸
راهکارهای مبارزه با پول شویی.....	۱۹
انواع پول شویی.....	۱۹
اثرات پول شویی بر اقتصاد کلان.....	۲۱
روشهای مبارزه با پولشویی.....	۲۲
سازمان بین المللی مبارزه با پول شویی (FATF).....	۳۱
مثالهایی از عملیات ضدپول شویی در دنیا.....	۳۱
جمع بندی و نتیجه گیری.....	۳۵
منابع.....	۳۷

مقدمه

پول شویی، تطهیر و قانونی جلوه دادن عواید حاصل از رفتارهای مجرمانه می باشد. امروزه پول شویی به دلیل رشد چشمگیر جرایم و اعمال خلاف در سطح جهان، رشد بسیاری یافته است بطوریکه به یکی از معضلات حاد اقتصاد جهانی تبدیل شده و رشد و توسعه اقتصاد جهانی را مورد تهدید قرار داده است. به همین دلیل عزم جامعه بین المللی بر مبارزه با آن متمرکز شده است و تدابیر مختلفی را برای نیل به این امر بکار برده اند. در ایران نیز مدتی است که توجه ها به سمت آن جلب شده است. در این مقاله به شناسایی موضوع و راههای مبارزه با آن پرداخته خواهد شد.

پول شویی یک فعالیت غیرقانونی است که در طی انجام آن، عواید و درآمدهای ناشی از اعمال خلاف قانون، مشروعیت می یابد. به عبارت دیگر پولهای کثیف ناشی از اعمال خلاف به پولهای تمیز تبدیل گردیده و در بدنه اقتصاد جایگزین می شود.

این عمل، یک روش معمول و منطقی برای بدست آوردن سود از فعالیتهای غیرقانونی برای مجرمان می باشد. پول شویان کسانی هستند که یا

خود اعمال خلاف را انجام داده و پولهاي ناشي از آن را تطهير مي کنند و يا افرادي هستند که پولهاي خلاف را بطور آگاهانه يا نا آگاهانه در سيستم مالي و اقتصادي کشور وارد ميکنند.

خلافکاران از طيف وسيع اعمال غير اخلاقي و غير قانوني مانند قاچاق مواد مخدر، تقلبات، ثروتهاي قابل مصادره، گروگانگيري، قمار و همچنين اهداي پول به سازمانهاي تروريستي و حتي تقلبات مالي در اينترنت و يا ديگر ابزار اطلاع رساني سودهاي کلاني را بدست مي آورند. وچون ردپاي اين افراد در معاملات مالي و بانكي به صورت زنجيروار در وجوه پس انداز شده آنها آشکار مي گردد، بنابراین مجرمان از ابزارهاي مالي مانند چکها، کارتهاي اعتباري (credit card) و کارتهاي هوشمند (smart card) اجتناب کرده و به استفاده از پول نقد رو مي آورند. پول نقد نیز به علت عدم مزيت نسبت به ساير ابزارهاي مالي مانند حجم بالا، مشکلات در حمل و نقل و کاهش قدرت خريد در طول زمان به ناچار به پول شويان داده مي شود تا در طي مراحل به شبکه اقتصادي کشور وارد گردد.

پول شویی چیست؟

پول شويي زماني اتفاق مي افتد که درآمد هاي کسب شده توجیه قانوني ندارد و براي اينکه از

حالت غیر قانونی خارج شوند و مشکل پول‌های معمول را به خود بگیرند، به وسیله پول شویی تطهیر می‌شوند .

پول شویی به مجموعه عملیاتی گفته میشود که شخص یا اشخاص حقیقی یا حقوقی برای مشروعیت بخشیدن به درآمدهای نامشروع آن عملیات انجام می‌دهند . انواع پول‌هایی که می‌تواند به صورت نامشروع در جامعه مطرح باشد، به سه گروه پول‌های کثیف و یا پول‌های آغشته به خون ، پول‌هایی سیاه و پول‌های خاکستری تقسیم می‌شود .

به سه گروه پول‌های کثیف و یا پول‌های آغشته به خون ، پول‌هایی سیاه و پول‌های خاکستری تقسیم می‌شود .

پول‌های خاکستری ، درآمدهای حاصل از فروش کالا و یا انجام دادن کارهای تولیدی است، ولی از نظارت دولت پنهان می‌ماند و دولت از آنها بی‌اطلاع است که معمولاً " برای فرار از مالیات این کارها را انجام می‌دهند .

پول‌های سیاه پول‌های حاصل از قاچاق کالا است ، به طوری که درآمدهای حاصل از قاچاق کالا و شرکت در معاملات پر سود دولتی که خارج از عرف طبیعی در صورت می‌گیرد، باعث پیدایش این پول

می شود پولهای کثیف یا پولهای آغشته به خون ، مربوط به نقل و انتقال مواد مخدر است .

اگر درخصوص این سؤال که «پول شویی چیست؟» از مردم نظرسنجی کنید، پاسخ اکثر آنها این است چیزی نمی دانند. چنین پاسخی از سوی مردم یکی از مشکلات دولت در مقابله با این جرم است. به نظر می رسد جرمی بدون قربانی است. پول شویی هیچ یک از وضعیت های ناگواری که همراه با دزدی یا هرگونه ترس از جنایت خشونت آمیز که بر اذهان اثر می گذارد را ندارد. اما می توان گفت پول شویی فقط پس از ارتکاب جرم های مشهوری از قبیل دزدی، سرقت یا معامله قاچاق مواد مخدر روی می دهد. عدم اطلاع مردم از پول شویی عادی است، که همین امر مسئله را به مشکلی نامحسوس و در نتیجه صعب العلاج مبدل می سازد.

پول شویی فرآیندی است که از طریق آن مبلغ زیادی پول را که به صورت غیرقانونی از قاچاق مواد مخدر، فعالیت های تروریستی یا جرایم سنگین دیگر کسب شده، به صورت قانونی جلوه دهند. پول شویی در تسهیل دست یابی به اهداف قاچاقچی مواد مخدر، تروریست، جرایم سازمان یافته، دلالان داخلی، مالیات گریزان و همچنین افراد بسیار دیگری که می خواهند توجه مقامات را از چگونگی کسب ثروت های بادآورده خود از

فعالیت های غیرقانونی دور کنند، نقش اساسی دارد.

مراحل پول شویی:

اولین مرحله در چرخه پول شویی، سرمایه گذاری است. پول شویی تجارتي نقدینگی است که مبالغ عظیمی پول را از فعالیت های غیرقانونی ایجاد می کند (برای مثال: خرید و فروش خیابانی مواد مخدر که پرداخت ها به صورت نقد در مبالغ کم صورت می گیرد). پول ها وارد سیستم مالی یا اقتصاد خرد شده یا به صورت قاچاق از کشور خارج می شوند.

هدف پول شویان، خارج کردن پول از محل کسب شده است تا بدینوسیله از ردیابی مقامات رسمی دور بمانند و در نتیجه آن را به صورت های دیگر همانند چک های مسافرتی، سفارشات پستی و غیره تبدیل می کنند.

لایه بندی کردن: در روند لایه بندی کردن، اولین تلاش برای پنهان سازی یا تغییر شغل منبع مالکیت سرمایه ها از طریق ایجاد لایه های پیچیده معاملات مالی می باشد که مانع ردیابی حسابرسی می شود و نوعی بی هویتی ایجاد می کند. هدف لایه بندی، جدانمودن پول های غیرقانونی از منبع جرم است که عمده با ایجاد شبکه ای پیچیده از معاملات مالی با قصد پنهان

سازي از هرگونه روند حسابري همچون مذبح و مالکيت وجوه صورت مي گيرد.

نمونه بارز اين مسئله اين است که با جابجايي پول ها به داخل و خارج حساب هاي بانکي خارج از کشور که متعلق به سهام بي نام شرکت هاي سوري مي باشد، لايه بندي هايي از طريق انتقال سرمايه به طور الکترونيکي صورت مي گيرد. با اين فرض که بيش از ۵۰۰۰۰۰۰ انتقال الکترونيکي صورت مي گيرد و نمايانگر بيش از يك تریلیون دلار انتقال وجوه به طور روزانه از طريق الکترونيکي است که اغلب آن قانوني است. اطلاعات واضح و کافي درمورد هريك از انتقالات الکترونيکي مبني بر اينکه دريابيم پول رد و بدل شده کثيف است يا تميز وجود ندارد.

بنابراين روشي عالي براي پول شويان تلقی مي گردد که مي توانند پول کثيف خود را جابجا نمايند. ساير روش هايي که از سوي پول شويان مورد استفاده قرار مي گيرد عبارت است از معاملات پيچيده با سهام، کالا و معاملات کارگزاران بازار هاي آتي با فرض حجم خالص معاملات روزانه و ميزان بالايي از منابع بي نام موجود شانس رد يابي معاملات بسيار ناچيز مي باشد.

ادغام کردن: آخرين مرحله در چرخه پول شويي، ادغام کردن است. مرحله اي که پول با سيستم

مالي و اقتصادي قانوني ادغام شده و با تمامي دارايي هاي ديگر در اين سيستم يكسان مي شود. پول شويان پول پاك شده را در اقتصاد ادغام نموده و وانمود مي نمايند كه از راه قانوني بدست آمده است. با انجام اين مرحله، تشخيص قانوني يا غيرقانوني بودن ثروت بسيار مشكل است. روش هاي متداول پول شويان در اين مرحله از عمليات بدین صورت است:

تأسيس شركت هاي سوري در كشورهايي كه حق پنهان كاري در آنها تضمين مي شود. پس آنها قادر هستند طي يك معامله قانوني آتي از پول شسته شده به خودشان وام دهند. به علاوه، براي افزايش سود خود، خواستار کاهش ماليات بر بازپرداخت هاي وام هستند و در ازاي وام كه مي گيرند براي خود بهره قائل مي شوند.

فرستادن فاكترهاي غلط صادراتي- وارداتي كه كالاها را بيش از قيمت واقعي نشان مي دهد، به پول شويان اجازه مي دهد پول را از يك شركت يا كشور به جاي ديگري جابجا كنند، درحالي كه فاكترها كه ظاهراً منبوع پول را نشان مي دهند در مؤسسات مالي گنجانده مي شود.

روش ساده تر اين است كه پول (به وسيله انتقال الكترونيكي) از بانك پول شويان به يك بانك قانوني انتقال داده شود، زيرا از بانك هاي

دردسترس به سادگی می توان به عنوان پایگاه های مالیاتی استفاده کرد.

موضوع پول شویی از لحاظ واژه شناسی ، اولین بار پس از رسوایی «واتر گیت» مطرح شد. لیکن این پدیده اصولاً همزمان با پیدایش پول و رواج نظام پایه پولی ، مد نظر متفکران اقتصادی - سیاسی قرار گرفته است .

در حقیقت روند پول شویی و دلیل انجام آن بستگی به شرایط اقتصادی جامعه دارد . معمولاً در جوامع دیکتاتوری ، سیاستمداران هستند که پولهای کثیف را بدست می آورند . بامطالعه تاریخ متوجه می شویم که بسیاری از سیاستمداران هم از این پدیده در اهداف سودجویانه خود زمینه های استفاده های نابجا از فعالیتهای غیر رسمی را داشته اند . این شرایط در کشورهایی که اقتصاد متمرکز دولتی در آن جریان دارد، درآمدهای نامشروع و غیر قانونی نیز از این طریق بدست می آید که برای سالم سازی و تطهیر آن اقدام به پول شویی می کنند.

برای مثال بعضی از دولت های پیدشین کشورهای کمونیستی مثل رئیس جمهور لهستان ۱/۵ میلیارد دلار از طریق نقل و انتقال غیر قانونی پول بدست می آورد و در چین کارخانه موتور

سیکلت سازی یک میلیارد دلار پول شویی داشته است .

بررسی نظام اقتصادی کشورها نشان می دهد که هر چه از یک سیستم اقتصادی رقابتی متکی به مالکیت فردی دور شویم ، شرایط مناسب تری برای چنین اعمالی به وجود می آید و این یک اصل کلی است .

- مراحل عملیات پول شویی

۱- ایجاد پول غیر قانونی

معمولاً پول غیر قانونی از سوی بنگاههای غیر مشهور و غیر رسمی و اشخاصی که در رابطه با این بنگاهها به صورت غیر قانونی فعالیت دارند تولید می شود. این بنگاهها معمولاً از طریق روشهای غیر مجاز و ارتباط با مسئولان پر نفوذ کالاهای ارزشمند و یا خدمات ویژه ای را خارج از رویه معمول و با سقفی بیش تر از میزانی که تعیین شده است دریافت می کنند و معمولاً با استفاده از روشهای برنامه ریزی شده برای فرار از پرداخت مالیات ، پول غیر قانونی را بیشتر رواج می دهند.

در کشورهایی که توزیع با روش یارانه ای صورت می گیرد و یا از مراکز غیر قابل حسابرسی حمایت می شود، فضای مطلوبی برای رواج پول غیر

قانوني فراهم مي شود و رانت خواران حداكثر بهره برداري را از تفاوت قيمت مصوب و قيمت آزاد به عمل مي آورند .

۲- سند سازي مالي

معمولا" پول غير قانوني از طريق بنگاهها و واسطه هاي مالي غير مجاز و غير متعهد به مقررات نظام بانكي و با استفاده از اسناد جعلي وارد شبكه بانكي مي شود . امکان جلوگيري از اين جريان به خصوص با گسترش فن آوري الكترونيك ، مشكل است ، ليكن همين فن آوري قادر است كه درآينده اي نزديك به نحو رضايتمندي ، طرفهاي اصلي و صاحبان واقعي منابع مالي را به طور دقيق شناسايي كنند .

بديهي است استفاده از هر نوع فن آوري جديد ، در مراحل اوليه با مشكلاتي مواجه خواهد بود ، ليكن به تدريج كه جوامع استفاده از فن آوري الكترونيك را قانونمند مي كنند ، ابهامات در رابطه با فرآيند پول شويي كاسته خواهد شد و برعكس تفكر برخي بانكداران ، مي توان اميدوار بود كه بتدريج با قبول مقررات بين المللي در زمينه بانكداري الكترونيك ، اين مشكل نيز نسبت به وضعيت متداول کاهش يابد .

در این خصوص آنچه باید مورد تأمل قرار گیرد ، بازسازی فضایی است که مؤسسات واسطه مالی می توانند در آن به صورت قانونی رشد کنند ، بدیهی است در صورت حمایت مستقیم یا غیر مستقیم از انحصارهای بزرگ دولتی ، به خصوص در زمینه مالی، عرضه کنندگان و تقاضا کنندگان و جوه مالی به ناچار به بازار سیاه کشیده خواهند شد و در نهایت با گسترش نهادهای مالی غیر متشکل و زیر زمینی ، فضای تاریک و غیر قابل کنترلی برای پول شویی به وجود خواهد آمد.

هرگز نباید با بازارهای غیر متشکل پول – جز حالتی استثنایی – بصورت مستقیم برخورد شود ، بلکه با تشویق و حمایت از واسطه های مالی سالم و با بهره برداری از مشورتهای این نهادها می توان زمینه را برای از بین بردن پول شویی فراهم کرد.

تضعیف پایگاههای واسطه های مالی غیر متشکل ، همزمان با ایجاد فضای آزاد معاملاتی ، عملیات پول شویی را با مخاطراتی رو به رو خواهد کرد. در صورتی که نتوان بین اشخاص و واسطه های مالی شفافیت قابل قبولی برقرار کرد ، نوعی « اختلاط مالی» پدید می آید که فرآیند پول شویی را تسهیل می کند.

۳- اختلاط مالي

اختلاط مالي ، پيچيده ترين مرحله از فرآيند پول شويي است ، زيرا در اين مرحله که معمولاً "مبادلات پولي از طريق نهادهاي واسطه و يا کارگذاران مالي صورت مي گيرد ، به سهولت سر نخ اصلي مبادله ، يعني عرضه کنندگان پول در ابهام قرار مي گيرند.

پيچيدگي اختلاط مالي زماني که داد و ستد جنبه بين المللي پيدا مي کند به مراتب افزايش مي يابد، زيرا در بسياري از کشورها ، مقررات بين المللي در رابطه با پول شويي به تصويب نرسيده است و يا رعايت نمي شود.

از اين رو کساني که از طريق پول شويي به مبادلات مواد مخدر و يا قاچاق کالا مي پردازند در واقع با اختلاط پولهاي آلوده ، مجدداً با قدرت بيشتري نهادهاي سالم و واقعي هر کشور را نشانه گرفته اند . گاهي کساني که به محافل تصميم گيري نزديک مي شوند ، با استفاده از رانت اطلاعاتي ثروت قابل ملاحظه اي را بدست مي آورند اين مسئله نيز بايد نوعي «پول شويي ضمنی» تلقي شود .

در هر حال ، وقتي از طريق رانت اطلاعاتي ثروتي به وجود مي آيد و با ساير منابع بانکها

و مؤسسات اعتباري مخلوط مي شود ، بلافاصله جناح سياسي تحت تأثير خود را تقويت خواهد کرد و در اين حال مبارزه با مسئله پول شويي تا حدود زيادي دشوار خواهد شد .

۴- تشويق پول شويي

فرض مي کنيم که منابعي از طريق دزدي و يا خريد و فروش کالاهاي قاچاق و غير مجاز ، تحصيل کرده ، با سپرده گذاري در شبکه بانكي و با استفاده از خدمات بانكي ، بتواند از طريق روشهاي قانوني مثل ساير افراد عمليات بانكي در جهتي که مي خواهد انجام دهد . تا زماني که صاحبان غير قانوني پول با فریب مجريان قانون به عمليات خود مبادرت مي ورزند ، پول شويي يك مسئله ساده است ، (ليکن پس از اينکه صاحبان غير قانوني پول برخوردار قانون و شکل دادن آن به نفع خود دسترسي پيدا کند - مثل کشورهاي آمريکاي لاتين - آنگاه با مسئله پول شويي شتابنده مواجه خواهيم بود.) در هر حال موضوع پول شويي در ابتدا ممکن است موردی و تحت تأثير عوامل مختلف آسيب شناختي روي دهد . اين مسئله نيز مثل اکثر آسيبهاي اجتماعي قابل رفع است ، ليکن زماني که پول شويي به عنوان يك هدف سازمان يافته سياسي مشروعيت پيدا کند ، در آن صورت آتشي فراگير ، دامن همه جامعه

را شعله ور خواهد ساخت . امروزه این هجوم سرطان پولی که بلافاصله موجب تشکیل تومورهای مختل کننده اقتصادی می شود، تحت عنوان پول شویی مطرح شده است .

آمار مربوط به پول شویی

با آنکه با توجه به ویژگی خاص فرایند پول شویی ، آمار و اطلاعات مربوط به آن در خارج از حوزه طبیعی آمارهای اقتصادی کشورها قرار دارد با این حال آمارهای تقریبی و مقدماتی در این باره همراه با سایر ارقام اقتصاد زیر زمینی داده شده است . به عنوان مثال در مورد ارقام پول شویی صندوق بین المللی پول (IMF) برآورد کرده است که حجم کل پول شویی در دنیا مبلغی حدود ۲ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی دنیا است این مقدار با توجه به ارقام تولید ناخالص داخلی سال ۱۹۹۶ بیانگر آن است که حجم پول تپهیر شده در جهان در سال مذکور در حدود ۵۹۰ میلیارد دلار تا ۱/۵ تریلیون دلار آمریکا بوده است .

تنها حد پایین ارقام یاد شده معادل ارزش کل تولیدات اقتصادی کشوری به اندازه اقتصاد اسپانیا است . این حجم عظیم پول شویی می تواند بیانگر تأثیرات منفی بالقوه ای باشد که بر اقتصادکشورها و اقتصاد جهانی خواهد بود

. پول‌شویی موجب فساد اقتصادی در جوامع می‌گردد

پول‌شویی یکی از عواملی است که موجب فساد اقتصادی جوامع می‌گردد و آنان را از پیشرفت و توسعه اقتصادی باز می‌دارد همچنان که در بسیاری از کشورها شاهد ضعف فعالیت اقتصادی به خاطر استفاده از پول‌های نامشروع هستیم .

اما آنچه چهره پول‌شویی را بیش از پیش زشت جلوه می‌دهد دستگاه‌های تبه‌کاری و انجام عملیات بانک‌ها توسط آنهاست که گاه به عنوان جریان‌های خارجی از نظام اقتصادی موجب فلج شدن چرخه‌های پولی و مالی کشورها می‌شود .

تعریف پول‌شویی :

در متن کامل مقررات بانک مرکزی و در پیشگیری از پول‌شویی اینگونه تعریف شده است ۱- تحصیل و نگهداری یا استفاده از مالی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده است .

۲- معاونت با شخص یا اشخاص دیگر به منظور تبدیل یا انتقال مالی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم حاصل شده است .
به طور کلی می‌توان گفت : از روند جریان انداختن درآمدهایی که فشار غیرقانونی دارند در اقتصاد کشورها به عنوان پول‌شویی یاد می‌شود .

پول های کثیف :

درآمدهای نامشروع که به پول های کثیف معروف است را می توان به سه دسته تقسیم کرد .

پول سیاه : درآمدهایی که از راه قاچاق کالا و مواد مخدر و ثروت های نامشروع دیگر به دست می آید .

پول های خونین : به اقدامات ضد بشري و خیانت کارانه اطلاق می شود . پول های خاکستري: به درآمدهایی گفته می شود که از کانال هایی زیر زمینی و پنهانی به دور از چشم مأموران حکومتي به دست می آید .

ایران و پول شویی :

زمینه پیدایش پول های خاکستري درکشورهایی که اقتصاد آن ها بیشتر درحوزه دولت قرار دارد و دولت سازمان دهنده منافع اقتصادی به شمار می رود بیشتر است و از آنجایی که اقتصاد ما هنوز در حوزه دولت قرار دارد پیدایش پول های خاکستري فراهم تر از انواع درآمدهای غیر قانوني است .

دکتر صباحي استاد اقتصاد دانشگاه فردوسي در این باره گفت : پول های خاکستري به اعمالی چون زیرمیزی خواري ، فرار از مالیات اطلاق می شود و چون در ایران هنوز مالیات به عنوان یکی از ارکان اصلي اقتصاد تعریف نشده است و

بسیاری از افراد از پرداخت آن سر باز می زنند.
دکتر صباحی خاطر نشان کرد: پولشویی عملیاتی
است که در سیستم بانکی رخ می دهد و شامل ورود
پول های نامشروع و تزریق آن به چرخه اقتصاد
می گردد و از مهم ترین موانع اقتصادی به شمار
می آید.

وی افزود: اگر پولشویی ادامه داشته باشد سبب
پیدایش فاصله طبقاتی ایجاد بازار اشتراکی پول
می گردد و تأثیری نامطلوب بر امنیت سرمایه
گذاری و فعالیت های اقتصادی می گذارد.

آمارهایی از پولشویی:

آمارها نشان می دهد حجم پولشویی در دنیا
سالانه ۵۰۰ میلیارد دلار است این درحالی است که
کشورهای نیجریه و روسیه بیش از کشورهای دیگر
مشکوک به پولشویی هستند و کشورهای اروپایی و
آمریکایی کمترین را دارند در حال حاضر در ۱۴۰
کشور جهان قانون مبارزه با پولشویی وجود دارد
این درحالیست که در کشور ما قانون مبارزه با
پولشویی تصویب نشده است.

صندوق های قرض الحسنه از جمله جاهایی هستند که
می توانند مورد طمع پولشویان قرار گیرند
زیرا در سیستم های خود فعالیت شناسنامه داری
انجام نمی دهد. و می توانند آن ها را از
اهداف اصلی خود منحرف کنند.

راهکارهای مبارزه با پول شویی :

آگاهی عمومی اجتماع از تخلفات مالی و بسیج شدن و سایل ارتباط جمعی سیاست گذاری مناسب کشور اجرای مقررات و قوانین مشخص و تلاش و جدیت مسوولین در این زمینه می تواند از جمله راهکارهای مبارزه با پول شویی باشد.

انواع پول شویی

با توجه به متنوع بودن روشهای کسب سود از اعمال خلاف، بالطبع شیوه های تطهیر پول نیز پیچیده و متنوع خواهد بود. به عبارت دیگر شیوه های پول شویی، به عواملی چون نوع خلاف انجام شده، نوع سیستم اقتصادی و قوانین و مقررات کشوری که در آنجا خلاف صورت گرفته و نوع مقررات کشوری که در آنجا پول تطهیر می شود، بستگی دارد. از معمولیترین و مهمترین روشهای پولشویی این است که پول شویان برای کاهش جلب توجه مجریان قانون به عملیات پول شویی، مقادیر زیادی پول نقد را به مقادیر کوچکی تبدیل نموده و یا بطور مستقیم در بانک سرمایه گذاری کرده و یا با آن ابزارهای مالی چون چک، سفته و غیره خریده و در مکانهای دیگر سپرده گذاری می کنند.

از شیوه های دیگر تطهیر پول می توان به سرمایه گذاری موقت در بنگاههای تولیدی - تجاری قانونی، سرمایه گذاری در بازار سهام و اوراق

قرضه، ایجاد سازمانهای خیریه قلبی، سرمایه گذاری در بازار طلا و الماس، شرکت در مزایده های اجناس هنری و کالاهای قدیمی و انتقال پول به کشورهای دارای مقررات بانکی آزاد مثل کشور سوئیس اشاره نمود. به صورتی که پول کثیف زمانی که در فعالیتهای قانونی وارد شده و سرمایه گذاری شود، در طول گردش و دست بدست شدن با پولهای تمیز مخلوط می شود، بطوری که دیگر شناسایی آن ناممکن می گردد. مراحل عملیات پولشویی بطور معمول در ۳ مرحله مکان یابی (Placement)، طبقه بندی یا لایه لایه کردن (Layering) و ادغام (Integration) انجام می پذیرد. مکان یابی به مرحله ای گفته می شود که پول نقد بطور فیزیکی وارد سیستم مالی می شود. این مرحله در هنگام سپرده گذاری پولهای غیر قانونی در نهادهای مالی اتفاق می افتد. طبقه بندی یا لایه لایه کردن مرحله ای است که در طی آن درآمدهای نامشروع با یکسری فعالیتهای مبادلاتی به منظور تغییر وضعیت بین وجوه منابع غیر قانونی به اجرا در می آید. به عنوان مثال، نقل و انتقال وجوه بین بانکها جزء این مرحله محسوب می گردد. در مرحله ادغام، وجوه غیر قانونی با یکسری فعالیتهای تجاری و قانونی به بدنه اصلی اقتصاد ترکیب می گردد و در موسسات تجاری قانونی سرمایه گذاری می شود

. یکی از روشهای جدید پول شویی از طریق سیستمهای پرداخت شبکه ای (Cyberpayment Systems) می باشد. در این سیستم ها، پرداخت از طریق شبکه اینترنت، شبکه های محلی، ماهواره ای و یا از طریق موبایل صورت می گیرد. پول شویان، بدلیل شرایط خاص این شبکه ها مانند نقل و انتقال بدون واسطه پول و بی نام بودن نقل و انتقالات وجوه و گسترش این نوع سیستم پرداخت در سطح جهان، مراحل گوناگون پولشویی را از این طریق انجام می دهند.

اثرات پول شویی بر اقتصاد کلان

با توجه به فعالیتهای غیر قانونی و بزهکارانه وسیع در دنیا، حجم بزرگی از پولهای در جریان دنیا، پولهای کثیف می باشند. در قطعنامه ای که در ژوئن سال ۱۹۹۸ در مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب گردید، تخمین زده شد که سالانه دست کم ۲ میلیارد دلار پول تپهیر می گردد. در نتیجه، وجود این حجم وسیع پول کثیف ناشی از عملیات پول شویی بالطبع اثرات زیادی در سطح اقتصاد کلان خواهد گذاشت. افزایش پول شویی و جرم و جنایت سبب کاهش تقاضای پول و کاهش معینی در نرخ سالانه GDP می شود. همچنین رشد فعالیتهای زیر زمینی بعثت رشد پول شویی، به دلیل عدم ثبت در GDP سیاستهای اقتصادی را تحت تاثیر قرار می دهد. علاوه بر این پول شویی بر

توزیع درآمد در سطح جامعه نیز تاثیر می گذارد. در سطوح وسیع، فعالیتهای غیر قانونی نهفته، درآمد را از پس انداز کنندگان بزرگ به سمت سرمایه گذاران و پس انداز کنندگان کوچک و یا از سرمایه گذاریهای شفاف به سمت سرمایه گذاریهای پر ریسک و با کیفیت پایین هدایت می کند و در نتیجه بر رشد اقتصادی تاثیر خواهد گذاشت. همچنین پول شویی سبب آلودگی مبادلات قانونی خواهد شد. بدین صورت که اعتماد به بازارها و مبادلات قانونی به دلیل آلودگی ناشی از سطح وسیع اختلاس و کلاهبرداری ها مورد تردید قرار خواهد گرفت. همچنین یکی از اثرات منفی پول شویی، فرار سرمایه به صورت غیر قانونی از کشور می باشد. بدین صورت که پولهای خلاف برای تطهیر و سرمایه گذاری به کشورهای توسعه یافته غربی منتقل می شوند.

روشهای مبارزه با پولشویی

مبارزه با پول شویی مقوله ای که مجلس هفتم باید به آن توجه ویژه نماید تا امنیت و ثبات اقتصادی را برای جامعه به ارمغان آورد.

پولشویی معمولا به عنوان فرآیندی پنهان نما تعریف می شود که به منابع غیرقانونی یا کاربرد و استفاده از درآمدهای ناشی از فعالیتهای بزهکار و غیرقانونی مشروعیت بخشیده

و متعاقب آن درآمدهای مزبور را لباس قانونی پوشانده و قیافه درست و مشروع به آن می دهد.

بنابراین فریبکاری و تقلب در این فرآیند قلب و مرکز پولشویی است. در واقع تطهیر پول اقدامی برای استفاده قانونی از پولهای کثیف (حاصل از فعالیتهای غیرقانونی مانند قاچاق موادمخدر، اسلحه و...) است که روند طبیعی فعالیتهای اقتصادی را مختل کرده و به مخاطره می اندازد.

مبارزه با پول شویی امروزه بعنوان يك مشی جهانی توسط همه کشورها در دستور کار مجالس و دولت های آنها قرار گرفته است و به عقیده صندوق بین المللی پول برای ایجاد شرایط پایدار و شفاف سازی اقتصادی مبارزه با پدیده پول شویی يك امر لازم و ضروری است.

بطورکلی شفاف نبودن امور مالی و فقدان سیستم نظارتی قوی، مهمترین عامل برای رواج پول شویی است. فروش موادمخدر تأمین کننده عمده منابع مالی است که از طریق پول شویی وارد چرخه اقتصادی می شود. علاوه بر آن امروزه فروش غیرقانونی اسلحه، قاچاق انسان، فحشا، اختلاس و ارتشا فعالیتهای تروریستی و تقلبها در امور مالی (بازار سهام و سرمایه و...) مجرای هستند که تأمین کننده منابع و ثروتهای غیرقانونی

است که از طریق پول شویی به تطهیر پول می پردازند. به عقیده برخی کارشناسان هراندازه اقتصاد از شرایط رقابتی بیشتر فاصله بگیرد، بستر برای گسترش فعالیتهای پول شویی آماده تر و گسترده تر خواهد شد. بدین ترتیب کشورهای دارای بازارهای غیررسمی (اقتصاد زیرزمینی)، نظام اداری ناسالم و ناکارآمد، نظام مالی غیرشفاف و دستگاه های نظارتی ضعیف هستند استعداد بیشتری برای گسترش اقدامات پولشویی دارند. بنابراین کشورهای در حال توسعه بیشتر از کشورهای پیشرفته برخوردار از نظام اداری و نظارتی قوی، مستعد این پدیده هستند آنچه مسلم است اینکه مهمترین خطر پولشویی، تهدید اقتصاد ملی و غیراجرایی شدن سیاستهای اقتصادی و اجتماعی است. کاهش بودجه دولت از جنبه درآمدهای مالیاتی، نوسان جریان سرمایه، نرخ ارز و نرخ بهره و ... سبب می شود که سیاستهای اقتصادی کارآمدی خود را از دست بدهد و بازار رقابت بیش از پیش خارج شده و فعالان اقتصادی و کارآفرینان توان رقابت و سرمایه گذاریهای مولد را از دست بدهند و با این روند بازده اقتصادی در هر مرحله کمتر از قبل گردد. گسترش فساد اداری و رشوه خواری و اختلاس، کاهش اشتغال مولد، اختلال در روند سرمایه گذاری، بی ثباتی و ناپایداری اقتصادی، رشد تورم و

افزایش فاصله طبقاتی و... از پیامدهای زیانبار پدیده مذموم پولشویی است که از جنبه های اقتصادی و اجتماعی بروز تنشهای گسترده ای در جامعه را سبب می شود. از آنجا که پول خاصیت ذخیره سازی دارد و می توان منابع مالی را پس انداز و مصرف را به تأخیر انداخت، منابع پس انداز شده از طریق واسطه های مالی مانند بانکها و موسسات اعتباری برای سرمایه گذاری جدید در اختیار متقاضیان سرمایه (گذاران) قرار می گیرد. اگر بخشی از پول در اختیار افراد ناصالح قرار گیرد و سپس بتواند وارد شبکه بانکی گردد، قادر خواهد بود که ظاهری قانونی پیدا کند. بنابراین در جوامعی که برای نظام بانکی منشأ پول مورد سؤال نیست، منابع حاصل از فعالیتهای غیرقانونی به سهولت می تواند وارد شبکه بانکی شده و تطهیر گردیده و از آن خارج گردد.

تطهیر پول دارای مراحل است شامل ایجاد پول غیرقانونی، سندسازی، اختلاط مالی و تشدید و استقرار دوباره پولشویی که مهمترین این مراحل، مرحله اختلاط مالی می باشد. تقریباً در تمامی کشورهای مستعد برای پولشویی این مراحل وجود دارد در کشورهای با نظام اطلاعاتی ضعیف و دستگاه های نظارتی ناکارآ، بنگاه های اقتصادی غیرقانونی با استفاده از روشهای غیرمجاز و

ارتباط با مسئولان ذینفوذ، به خدمات ویژه ای دسترسی پیدا می کنند و با استفاده از روشهای برنامه ریزی شده برای فرار مالیاتی، پول کثیف را در عرصه اقتصادی تطهیر نموده و به جریان می اندازند.

در همین حال نظام یارانه ای برای برخی کالاها در کشورهای روبه رشد سبب می شود که رانت خواران با استفاده از تفاوت قیمت مصوب و بازار آزاد، از پولهای غیرقانونی بیشتر استفاده نمایند.

با توجه به آمارهای جهانی سالانه ۵۰۰ میلیارد تا ۱/۵ تریلیون دلار درآمد ناشی از خرید و فروش مواد مخدر و سایر جرائم سازماندهی شده به روشهای مختلف به دارایی های قانونی تبدیل می شود. همچنین براساس وجوه پولی بین المللی، پولشویی چیزی حدود ۲ تا ۵ درصد محصول ناخالص داخلی کشورهاست.

براساس آمار سال ۱۹۹۶ این درصد نشان می دهد که پولشویی میزانی بین ۵۹۰ میلیارد تا ۱/۵ تریلیون دلار است، یعنی کمترین مقدار پولشویی رقمی معادل کل تولید اقتصادی کشوری مانند اسپانیاست.

آمار انتشار یافته از سوی سازمان همکاری اقتصادی و توسعه نشان می‌دهد که در دانمارک مبارزه با پولشویی رتبه اول را در جهان داراست و در مقابل اتریش و سوئیس بیشترین زمینه‌ها برای پولشویی بوده و بعنوان بهشت، پولشویی در جهان مطرح هستند در اتحادیه اروپا قانون مبارزه با پولشویی در سال ۱۹۹۱ تصویب شد و براساس این قانون، احراز هویت مشتریان در دادوستدهای بیش از ۱۵ هزار یورو، نگهداری اسناد تا ۵ سال و گزارش موارد مشکوک ضروری اعلام شده است.

در آمریکا نیز قوانین تدوین شده بر ضد پولشویی ۱۷۶ فعالیت را به عنوان فعالیت‌های غیرقانونی مطرح و هر نوع موجودی و یا پولی که با عناوین مذکور وارد ایالات متحده و یا از آن خارج شود جرم محسوب و توقیف خواهد شد. توجه به پولشویی بخصوص بعد از عملیات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. کشورما برای دستیابی مؤثر به یک نظام اقتصادی سالم به قوانین و مقررات بازدارنده علیه مفاسد اقتصادی نیازمند است در این راه مجلس هفتم وظیفه خطیری را برعهده خواهد داشت زیرا برای حل مسایل و مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم باید دنبال علل بود نه معلول.

اگر مجلس هفتم به همراه بانک مرکزی و وزارت اقتصاد و سیستمهای نظارتی مانند دیوان محاسبات و بازرسی همت گمارد و پیرو قانون تصویب شده در مجلس ششم تمام توان خویش را در جهت ارائه راهکارهای اجرایی آن بکار بندد و از سازمانهای نظارتی خود (کمیسیونهای تخصصی مجلس و دیوان محاسبات و...) با تمام قوا استفاده نماید می تواند در جهت بهبود اقتصادی مردم و کنترل تورم و سرمایه گذاری مولد کشور نقش بسزایی ایفا نماید. کشورهایی که بازار گسترده غیررسمی، نظام اداری ناکارآمد، نظام مالی غیر شفاف و کمبود منابع مالی دارند، مستعدترین کشورها برای عملیات پولشویی هستند که در این میان کشور ما بحمدالله و بزعم بسیاری از مسئولین از لحاظ منابع مالی و انسانی کمبودی ندارد ولی توجه به سایر موارد ضرورت دارد.

آمارهای غیررسمی حکایت از آن دارد که سالانه نزدیک به ۶ میلیارد دلار کالای قاچاق از مبادی ورودی غیرگمرکی و غیررسمی وارد کشور می شود. در بحث موادمخدر در برخی سالها درآمد این کالا از درآمد نفت کشور بیشتر بوده است. ۲ تن موادمخدر روزانه در کشور مصرف می شود و رقم فروش آن به ۴۰۰ هزار میلیارد ریال می رسد. براساس آمارهای سازمان ملل بزرگترین تولیدکننده

ترياك و هروئين جهان افغانستان مي باشد كه دو سوم توليدات را شامل مي شود كه ۸۰ درصد ترياك و ۹۰ درصد مرفين اجباراً از مرز ايران مي گذرد و تلفات و صدمات جاني و مالي فراواني براي كشور بـه بـار آورده است . قاجاق سيگار سالانه ۸۰۰ ميليون دلار درآمد دارد. درآمد حاصل از قاجاق چاي در کشور ۲۰۰ ميليارد تومان مي باشد. بنابراین با تمامی اين قضایا چگونه مدل سازیهایی كه براساس بودجه و درآمد شكل مي گیرد مي تواند جوابگوي نیازهای واقعي باشـد . هنگامی كه در بودجه عمومي درآمدهای حاشیه ای و درآمدهای ناشی از قاجاق مبالغ بسیار بالایی است چگونه مي توان سیاستهای مالي و پولی را در اقتصاد بكار برد.

دولتها بايد براي مبارزه با پول شويي، يكسري از قوانين و مقرراتي را كه به پول شويي مجال مي دهند، تغدير دهند و همچنين با پيگيري يكسري از سياستها به مبارزه با پولشويي پردازند. براي تدوين سياستهای ضد پول شويي، تهيه گزارشات آماری دقيق مورد احتياج مي باشد. سپس بايد به تدوين و تصويب قانون ضد پول شويي پرداخته شود. در بسياری از كشورها، با استفاده از تكنيکهای فني IMF قوانينی را كه بانكهای مركزي، بانكهای تجاري و ارزي توسط

آنها اداره می شود، فرمول بندی کرده اند. برای این منظور باید قوانینی برای بانکداری تصویب گردد که کلیه بانکها و شعب خارج آنها را از پول شویی دور سازد.

سیاست دیگر، کنترل و نظارت بر ارزهای خارجی می باشد. بدین صورت که دولتها باید با ارائه تمهیداتی در راس بازارهای مالی قرار گرفته و بر نقل و انتقالات ارزهای خارجی نظارت داشته باشند. اعمال نظارت بر موسسات مالی و بانکها نیز سیاست دیگر مبارزه با پول شویی می باشد. برای این منظور، FATF و کمیته بال برای جلوگیری از استفاده غیر قانونی اعضای سیستم بانکی اعلامیه ای صادر نموده اند. این اعلامیه، همکاری مجریان قانون را در راستای شناسایی مشتریان بانکها و نظارت بر رفتارهایشان را با نگهداری و ثبت اطلاعات مربوطه و گزارش رفتارهای غیر قانونی آنها مورد توجه قرار داده است. زیرا پول شویی در سطح وسیع منجر به آلوده شدن مدیران سیستم بانکی و در نتیجه کل سیستم مالی خواهد شد.

یکی دیگر از سیاستهای کلان دولت، وصول مالیات می باشد. بدین ترتیب که اصلاح ساختار مالیاتی کشور، سبب جلوگیری از فرار مالیاتی و در نتیجه جلوگیری از ایجاد پول های کثیف و پولشویی خواهد شد.

سازمان بین المللی مبارزه با پول شویی (FATF)

FATF یک سازمان بین المللی مبارزه با پول شویی می باشد. در این راستا، سازمان FATF مبارزه با فعالیتهای غیر قانونی که دامنه وسیع فعالیتهای اقتصادی را نیز در بر می گیرد، آغاز نموده است. در حال حاضر FATF شامل ۳۱ عضو (۲۹ کشور و ۲ سازمان بین المللی) می باشد.

اعضای FATF شامل کشورهای آرژانتین، استرالیا، اتریش، بلژیک، برزیل، کانادا، دانمارک، فنلاند، فرانسه، آلمان، یونان، هنگ کنگ، سوئیس، ایسلند، ایرلند، ایتالیا، ژاپن، لوکزامبورگ، مکزیک، هلند، سوئد، نروژ، پرتغال، سنگاپور، اسپانیا، نیوزلند، ترکیه، انگلستان و آمریکا و دو سازمان بین المللی اتحادیه اروپا و شورای همکاری خلیج فارس می باشد که عمدتاً مهمترین مراکز مالی جهان محسوب می شوند. سازمان FATF دارای یک دستورالعمل ۴۰ ماده ای می باشد که کلیه جنبه های مبارزه با پول شویی را در بر گرفته و اعضای آن ملزم به انجام آنها می باشند.

مثالهایی از عملیات ضدپول شویی در دنیا

دولتها براساس روشهای متفاوت پول شویی در کشورشان، راههای متفاوتی را نیز برای عملیات

ضد پول شويي انجام مي دهند. يکي از اصلي ترين روشها، با نام کردن حسابهاي بي نام در زمان افتتاح و يا بستن اينگونه حسابها مي باشد. اين نوع روش ضد پول شويي به خصوص در کشور استرالیا قابل ذکر است. يك مثال عملي ديگر براي وضع قوانين ضد پولشويي مي توان به عمليات قوانين محرمانه بانک BSA ، (The Bank Secrecy Act) در آمريکا اشاره نمود. بر طبق اين قانون به وزير خزانه داري آمريکا اجازه داده شده است که براي نظارت هر چه بيشتر موسسات مالي و بانکها، به سندهاي شناسايي افراد و پرونده ها و گزارشات محرمانه موسسات مالي و بانکها دسترسي داشته باشد تا فرادي که حسابهاي بي نام گشوده اند شناسايي شوند (BSA) . که در آمريکا در سال ۱۹۷۰ درواکنش به سوء استفاده نهادهاي مالي، براي مبارزه با عمليات غير قانوني ايجاد شده است، از ابزارهاي مانند ثبت و بازبيني گزارشات، به خصوص در مواردی که مربوط به فعاليتهاي مشکوک و مبادلات پول نقد و ابزارهاي پولي بي نام شبیه چکهاي مسافري بي نام و گزارشات و صورت حسابهاي بانکهاي خارجي مي باشد، استفاده مي نمايد. به عنوان نمونه گزارش مبادلات پول در جريان CTR ، (Report Currency Transaction) بدینصورت است که موسسات مالي بايد پرونده اي از CTR براي

مبادلات تجاري بيش از ۱۰۰۰۰ دلار داشته باشند و کلیه مبادلات بيش از ۱۰۰۰۰ دلار در آن ثبت شود. به مورد ديگر مي توان به گزارش مبادلات بين المللي پول جاري و ابزارهاي پولي CMIR (Report of International Transportation of Currency and Monetary Insurance)، اشاره نمود (BSA). افراد را ملزم مي نمايد که بايد هنگام خروج از مرز آمريکا و انتقال پول در جريان و يا ديگر ابزارهاي پولي بيشتر از ۱۰۰۰۰ دلار، آن را اظهار نمايند.

درمیان کشورهای خاور میانه که سازمان ملل، آنها را در ارتباط با پول شویی نگران کننده تشخیص داده، می توان به کشورهای لبنان، امارات متحده عربي و کما بیش مصر و بحرین اشاره نمود. البته اعلام شده است که اردن، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودي و سوریه نیز باید تحت نظارت و کنترل قرار گیرند. در این کشورها نیز تلاش هایی برای ضد پول شویی در جريان است.

کشور لبنان که دارای یکی از لیبرال ترین و پیشرفته ترین نظامهای مالی در خاور میانه می باشد و از همکاری با FATF نیز خودداری کرده است، در سال ۲۰۰۱، قانونی را مبني بر جرم شناخته شدن عملیات پول شویی در این کشور به تصویب رساند. علاوه بر این بانک مرکزی لبنان نیز با صدور بخشنامه ای، نظارت بر عملیات پول

شویی و ارایه گزارش از تمامی عملیات بانکی مشکوک را در دستور کار خود قرار داده است. امارات نیز در یکم دسامبر سال ۲۰۰۰، طی بخشنامه ای تمامی نهادهای مالی را ملزم نمود که هرگونه معاملات مشکوک را به واحد موارد مشکوک و ضد پول شویی بانک مرکزی گزارش دهند و یا هر فرد و یا سازمانی که مشارکتشان در پول شویی محرز شود، به مشارکت تلویحی یا غیر مستقیم در پول شویی متهم کنند.

جمع بندی و نتیجه گیری:

اكتساب پولهاي كثيف و تظهير آن عملي خلاف و غير قانوني بوده و داراي تبعات منفي بسياري بر اقتصاد کشور مي باشد. به همین دلیل مبارزه با پول شويي مورد توجه جامعه جهاني قرار گرفته است و کشورها براي نيل به اين مقصود اقدام به تصويب قوانين و مقررات ويژه اي نموده اند. سازمان بين المللي مبارزه با پول شويي (FATF) که شامل ۲۹ کشور به همراه اتحاديه اروپا و شوراي همکاري خليج فارس مي باشد، دستورالعملي را جهت مبارزه با پول شويي تصويب و اعضا را به رعايت مفاد آن ملزم نموده است. در ايران نيز پولهاي ناشي از رفتارهاي مجرمانه اي نظير فرار مالياتي، ارتشاء، اختلاس، قاچاق کالا و همچنين خريد و فروش مواد مخدر و موارد ديگري از اين قبيل وجود دارد که به دليل فقدان الزامات قانوني، به سادگي در قالب فعاليتهاي مالي و سرمايه گذاري تظهير گشته و منشاء اصلي آنها گم مي شود. عدم مبارزه با پولشويي موجب شيوع بيشتري جريم شده و تمايل به سرمايه گذاري در فعاليتهاي مولد را کاهش داده و موجب تضعيف بنيانهاي اقتصادي کشور مي گردد. به همین دلیل ضروري است که با تصويب قوانين و مقررات لازم و همچنين اتخاذ تدابير مناسب جهت مبارزه با تظهير پولهاي

کثیف اقدام شود تا از این طریق عرصه بر رفتارهای مجرمانه تنگ شده و کسانی که صاحب پولهای کثیف می گردند به سادگی قابل شناسایی باشند .

منابع

۱. پول شوویی؛ پدیدآورنده :محمد موسوی مقدم؛ ناشر :قوه قضاییه، دادگستری کل استان قم؛ بهمن، ۱۳۸۶
۲. تطهیر پول، یا، پول شوویی؛ پدیدآورنده :روزبه تذهیبی؛ ناشر :زعیم ؛ ۱۳۸۱
۳. آشنایی با جرم پول شوویی؛ پدیدآورنده :عباس شیخ الاسلامی (زیرنظر)، محمدعلی مهدوی ثابت (زیرنظر)، محمد درویش زاده (زیرنظر)، محمدرضا ساکی (محقق)؛ ناشر :جاودانه ؛ بهمن، ۱۳۸۸
۴. پول شوویی روش های مقابله با آن؛ پدیدآورنده :فرهاد رهبر، فضل الله میرزاوند؛ ناشر :دانشگاه تهران ؛ سال ۱۳۸۷